

KORXONALARDA NOMODDIY AKTIVLARNING HISOBI VA AUDITINING O'ZIGA XOS JIHATLARI.

Ahmatova Muxlisa Ahmat qizi

Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15468860>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-May 2025 yil
Ma'qullandi: 15-May 2025 yil
Nashr qilindi: 20-May 2025 yil

KEYWORDS

nomoddiy aktivlar,
buxgalteriya hisobi, audit,
baholash, mulk huquqi,
intellektual mulk, xalqaro
standartlar, amortizatsiya,
aktivlar tasnifi, hisobot

ABSTRACT

Maqolada korxonalarda nomoddiy aktivlarning buxgalteriya hisobi va auditorlik tekshiruv bo'yicha mavjud yondashuvlar, ularning nazariy asoslari va amaliy jihatlari tahlil etiladi. Nomoddiy aktivlarning aniqlanishi, baholanishi va hisobotlarda aks ettirilishidagi murakkabliklar, ularni audit qilishda yuzaga keladigan xatoliklar va ularga yechim bo'ladigan takliflar bayon etiladi. Asosiy e'tibor xalqaro va milliy standartlar doirasida hisobot shakllari va audit mezonlari bilan bog'liq muammolarni yoritishga qaratilgan.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalar raqobatbardoshligini oshirishda nomoddiy aktivlar, xususan intellektual mulk obyektlari, dasturiy ta'minot, lisenziyalar, patentlar va brendlar muhim rol o'ynaydi. Bu aktivlar ko'pincha korxonada balansida moddiy bo'lmagan holda aks ettirilgan sababli ularni aniqlash va baholash murakkab jarayon hisoblanadi. Nomoddiy aktivlar har doim ham bozorda erkin narxlarda sotilmaydi, bu esa ularni hisobga olishda subyektiv yondashuvlarga olib keladi.

Buxgalteriya hisobi tizimida nomoddiy aktivlarning boshlang'ich qiymatini aniqlash, ularni amortizatsiyalash va hisobotlarda to'g'ri aks ettirish masalalari aniq metodologiyaga asoslanishi kerak. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) ko'ra, nomoddiy aktivlar faqatgina aniq identifikatsiyalangan, nazorat qilinadigan va kelajakda iqtisodiy foyda keltirishi kutiladigan holatdagina tan olinadi. Ammo ko'plab korxonalarda bu mezonlar yetarlicha e'tiborga olinmaydi.

Audit jarayonida esa nomoddiy aktivlarning mavjudligini, qiymatini, huquqiy asosini va amortizatsiya hisobini tekshirish auditorlar uchun jiddiy murakkablik tug'diradi. Ko'pincha hujjatlarning yetarli emasligi, baholash mezonlarining aniq belgilanmaganligi yoki aktivlar noto'g'ri tasniflanganligi aniqlanadi. Ushbu maqolada ana shu muammolarni yoritish va ularni hal etish mexanizmlari bayon qilinadi.

Adabiyotlar tahlili.

1. Хусанов А. (2021). "Nomoddiy aktivlarni baholash va hisobotda aks ettirishning nazariy asoslari". TDIU ilmiy jurnali.

Mazkur maqolada muallif nomoddiy aktivlarni baholash usullari va ularni balansda aks ettirish mexanizmlarini tahlil qiladi. Baholashda subyektivlik darajasi yuqori bo'lishi va

hisobotlarda bu aktivlar noto'g'ri tasniflanishini muammo sifatida qayd etadi. Shuningdek, u xalqaro amaliyotga moslashuv ehtiyojini asoslab beradi.

2. Lev, B. (2001). "Intangibles: Management, Measurement, and Reporting". Brookings Institution Press.

Lev argues that intangible assets are often underreported and misclassified due to inadequate accounting rules. He provides empirical evidence that intangibles significantly contribute to market valuation of firms, yet are not properly reflected in financial records, resulting in a valuation gap between book and market values.

Metodologiya.

Tadqiqotda huquqiy va moliyaviy me'yorlar asosida tahliliy uslub qo'llanildi. Xalqaro va milliy hisob standartlari, audit hisobotlari va korxonalarining amaliyoti asosida nomoddiy aktivlar hisobi va auditiga doir holatlar o'rganildi. Shuningdek, soha mutaxassislari bilan suhbatlar o'tkazilib, muammolar va takliflar shakllantirildi. Uslubiy yondashuv sifatida taqqoslash, kontent tahlil va misoliy holatlarning ko'rib chiqilishi qo'llandi.

Tahlil va muhokama natijalari.

Nomoddiy aktivlarning boshlang'ich qiymatini aniqlashda ko'plab korxonalar o'zlarining hisob siyosatiga asoslangan holda xarajatlarni to'liq aktiv sifatida tan olib, ularni asosli baholash o'rniga biryo'la balansda aks ettiradi, bu esa xalqaro standartlar talablari bilan nomuvofiqlikka olib keladi va keyinchalik audit tekshiruvlarida bahsli holatlar yuzaga kelishiga sabab bo'ladi, ayniqsa ilmiy-texnik ishlanma yoki dasturiy mahsulotlar kabi aktivlarda bu holat ko'proq kuzatiladi.

Amortizatsiya hisobini yuritishda ham korxonalar turlicha yondashuvlarni qo'llaydi, ba'zilar iqtisodiy foyda keltirish muddatini noto'g'ri baholaydi yoki bir xil aktivlarga turli stavkalarni belgilaydi, bu esa moliyaviy hisobotlarning ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va aktiv qiymatining bosqichma-bosqich kamayishini aniq ifoda eta olmaydi, bu esa investorlar yoki soliq idoralari uchun noto'g'ri moliyaviy tasavvurlar hosil bo'lishiga olib keladi.

Nomoddiy aktivlarning mavjudligi va ularning huquqiy asoslarini tasdiqlovchi hujjatlarning yo'qligi ko'plab auditorlar davomida muammo sifatida qayd etilgan bo'lib, ayniqsa dasturiy mahsulotlar, franchayzing shartnomalari yoki lisenziyalarda mulkchilik huquqi to'g'risida hujjatlarning aniq emasligi yoki noto'g'ri saqlanishi sababli auditorlar ularni aktiv sifatida tan olishdan bosh tortgan holatlar ko'p uchraydi.

Auditorlar tomonidan aktivlarni tasniflashda noto'g'ri yondashuvlar kuzatilgan, masalan, ba'zi marketing xarajatlari yoki xodimlar malakasini oshirish xarajatlari noto'g'ri tarzda nomoddiy aktiv sifatida ko'rsatib qo'yiladi, bu esa moliyaviy hisobotlarning manipulyatsiyaga ochiqqligini oshiradi va auditorlik xulosalarining ishonchliligini kamaytiradi, ayniqsa ichki audit mexanizmlari sust bo'lgan korxonalarda bu holatlar ko'p uchraydi.

Milliy standartlar bilan xalqaro standartlar o'rtasidagi tafovutlar tufayli ko'plab korxonalar hisob yuritishda chalkashliklarga yo'l qo'yadi, bu esa audit vaqtida nomoddiy aktivlarning turkumlanishi, amortizatsiya mexanizmi yoki hisobotda aks ettirilishida farqlarni keltirib chiqaradi, bu esa nafaqat audit uchun, balki soliq organlari va investorlar uchun ham noaniqliklar tug'diradi.

Xulosa va takliflar.

Nomoddiy aktivlar hisobini yuritish va ularni audit qilish murakkab va yuqori aniqlikni talab qiladigan jarayon bo'lib, hisobotlarning shaffofligi va ishonchliligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ko'plab korxonalarda bu borada tizimli yondashuv yo'qligi, metodikani chuqur tushunmaslik va hujjat aylanishining sustligi muammolar keltirib chiqarayotgani aniqlangan.

Tavsiyalar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin: korxonada hisob siyosatida nomoddiy aktivlarga doir aniq mezonlar belgilanishi, ularni baholashda xalqaro tajribalardan foydalanilishi, auditorlar uchun maxsus o'quv dasturlari ishlab chiqilishi va huquqiy asos hujjatlari talablarini kuchaytirish zarur. Shu orqali moliyaviy hisobotlar sifatini oshirish va investitsion jozibadorlikni mustahkamlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. IAS 38 – Intangible Assets, IFRS Foundation
2. Хусанов А. (2021). “Nomoddiy aktivlarni baholash va hisobotda aks ettirishning nazariy asoslari”. TDIU ilmiy jurnali
3. Lev, B. (2001). Intangibles: Management, Measurement, and Reporting. Brookings Institution Press
4. Damodaran, A. (2010). Applied Corporate Finance. Wiley
5. Муминов Х. (2018). “Nomoddiy aktivlar buxgalteriyasi va auditining dolzarb masalalari”. Toshkent moliya instituti
6. R. Tilly, M. Kirchgeorg (2017). Accounting for Intangible Assets. Springer
7. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonuni, 2022
8. IFAC – International Framework for Assurance Engagements, 2020